

„Ez a szász Detre”

A Dietrich-mondakör fölbukkanása Jókainál

Majorossy Imre

Magyarságkutató Intézet, Budapest

KIVONAT

Az alábbi tanulmány Jókai Mór egyetlen, rövid írásával foglalkozik. A magyar nemzet története regényes rajzokban című művének második kiadásában (1860) fölbukkan egy olyan alak, aki az első kiadásban még nem szerepelt: Detre, akit Jókai elsősorban Attila királyhoz kapcsol. Bemutatja hihetetlen bátorságát és vitézségét, de nem hallgatja el, hogyan szított olyan viszályt, mely a hunok pusztulásához vezetett. A történelmi vázlat elemzésekor egyrészt felsoroltnak Jókai forrásai, másrészt pedig előkerül a keletkezés kontextusa, így az a legalább feltételezhető üzenet is, melyet Jókai – forrásaitól függetlenül – szövegébe rejtett.

KULCSSZAVAK: Jókai Mór, Detre vitéz, Attila király, Nagy Theoderik király, Herder-jóslat

1. Bevezetés

Jókainak a magyar történelem alakjairól szóló hosszabb-rövidebb szakaszokból álló művében fölbukkan egy-két különös, vagy legalábbis az előzetesen kitűzött, földolgozandó területhez, azaz a magyar történelemhez viszonyítva meglepő alak. Ilyen például az, az irodalomtörténetben összefoglalóan a *Dietrichepik* központi figurájaként megjelenő Dietrich von Bern, akinek fondorlatos ravaszsága és ennek segítségével végrehajtott – hol erről, hol arról az oldalról hősieként értékelhető – tetteinek bemutatása és értelmezése elsősorban a német

irodalomtörténet körében tartoznak. Bármennyire röviden szól is Jókai a Dietrich alakjával igen távoli összefüggést mutató Detre vitézről,¹ ha egy kicsit is ismerjük a germán monda-körben szereplő hőst, továbbá azokat a forrásokat, melyeket Jókai föltételezhetően használhatott, máris könnyen azonosíthatjuk azokat a történeteket, azaz a politikaioldal-váltást, a kegyetlen harcokat, főleg pedig a szinte ikonográfiai attribútummá vált, homlokba tört nyílvesztőt, amely már-már emberfelettivé teszi a különös harcost.

Az itt következő szerény áttekintés nem foglalkozik a valós történeti alap nélkül keletkező (Nagy) Theoderik²–Detric(i)us–Dietrich–Detre-alakváltozással, illetve tulajdonítás-sal, még kevésbé a számtalan változatban, fő- és mellékszereplőként a középkori német irodalmi művekben fölbukkanó Dietrich személyével. Jelen írás egyetlen célja az, hogy föltárja: Jókai a mondai Detrének mely – széles értelemben vett – tulajdonságait tartotta érdemesnek arra, hogy őt a magyar történelmet vázlatosan ismertető, nyilvánvalóan fikciós elemekkel gazdagított szövegfüzérébe fölvegye. Azon kívül ugyanis, hogy Jókai – forrásmegjelölés nélkül – a régi magyar krónikákra hivatkozva valamiképpen a magyar történelemhez tartozó hősi alakok közé sorolja Detrét, és emiatt tartja őt érdemesnek a bemutatásra, a valódi helye a magyar művelődéstörténetben legalábbis gyengén alátámasztható.³

2. Jókai Detréje

Mivel mind Dietrich von Bern, mind Detre vitéz a művelődéstörténetnek a kevésbé ismert hősei közé tartoznak, érdemes röviden áttekinteni alakjukat. Mindenekelőtt, éppen a további félreértéseket eloszlatandó azt szükséges tisztázni, hogy a Bern helymegjelölés a mai olasz Verona város hagyományos német megnevezése – tehát nincsen köze a mai Svájcnak a szintén Bern elnevezésű fővárosához. Ami pedig az alakot magát illeti, irodalomtörténeti konszenzus uralkodik arról,⁴ hogy a számtalan műben megénekelte mondai hős, Dietrich (von

1 Jókai 1969, I, 22.

2 Nagy Theoderik (Theodorik, Theoderich; 451–526) keleti gót király gyermek- és ifjúkorát Bizáncban töltötte, ahol előkelő nevelést kapott, és széleskörű műveltségre tett szert. Később átvette a főleg nomád rablóéletmódot folytató keleti gótok politikai, illetve katonai irányítását, és számtalan csata után előbb Észak-Itáliában, később csaknem az egész Itáliai-félszigeten sikerült kialakítania egy többé-kevésbé autonóm uralmat. Ariánus eretneksége miatt állandó konfliktusban volt a rómaiakkal, ennek az ideológiai, illetve a belőle fakadó politikai ellentétnek esett áldozatul a filozófus Boëthius is. Mauzóleuma Ravennában – többszöri átalakítás után – ma is látható.

3 „Jókainak nagy történelmi műveltsége volt, sok mindent beleszótt munkájába emlékezetből is, így minden egyes sorának írott forrását még a legteljesebb és mindenre kiterjedő kutatással sem tudnánk kimutatni.” Jókai 1969, jegyzetek (Téglás Tivadar – Végh Ferenc), 340.

4 „A Hilfibrandról és Hadurbrandról szóló énekben és más középkori német epikus művekben is szereplő német Detre valójában a keleti gót királlyal, Nagy Theodorikkal azonosítható, és rendszerint halhatatlanként van jellemezve.” Magyar 2001, 82.

Bern) alakjának többszörösen áttételes és csak egyes pontokon (pl. győzhetetlen vitézség, ám éppen nyílvesztőtől elszenvedett halál) valamiféle nagyon távoli mintája Nagy Theoderik keleti gót király lehetett.⁵ Az ő számos szempontból vitatható katonai és politikai pályafutására visszatekintve a legfontosabbnak éppen az tűnik, ahogyan megkísérelte, és egy ideig sikerre is vitte Itália vezető szerepének megújítását – éppen ennek egyik epizódja volt, hogy Verona mellett vívta egyik csatáját..

Jókai „regényes rajzai” közt a Detre-monda című szöveg Attila király és a hunok történetének kontextusában következik. A szöveg meglehetősen rövidke, így minden további nélkül ide is beilleszthető:

Hagyományaink följegyzői egy kiváló hős alakot örökítenek meg Attila viselt dolgai között, aki majd vele szemben, majd mellette harcol, ez a szász Detre. Némely írók azonosítják a cesomauri ütközetben a római és góth sereget vezérlő Detricussal, aki e megsemmisítő harcban nem esett el, csak egy hun nyilat kapott a homlokába; de azt a kezével eltörte, s a benmaradt nyílheggyel elmenekült: ezért a hunok „halhatatlan Detrének” nevezték. Később meghódolt Attilának, s legbensőbb tanácsadója lett a hun királynak, ki annyira megkedvelé, hogy egy unokahúgát adta hozzá feleségül. A ravasz és bosszúálló Detre azonban, ki később Attila harcaiban részt vett, sőt azokat ösztönzéseivel előidézni segített, a hun király holta után fondorkodásaival összeveszté Attila fiait, aminek a siralmas következése lett a királyfiaknak egymás elleni harca, a hun nemzet megsemmisülése.⁶

Mivel a bármilyen föl- és átdolgozásban ismert, német kontextusú Dietrich-történet nyilvánvalóan sokkalta hosszabb és szerteágazóbb, mint az az összefoglalás, amelyet Jókai az általa Detrének hívott vitézről közvetít, a magyar író kapcsolódását a német mondai anyaghoz, illetve annak kapcsolódását a magyar hagyományhoz csak egyfajta, már-már végletes absztrakció révén végezhetjük el. A két elbeszélő anyag szinte összehasonlíthatatlanul kü-

5 „Detréről a történetkutatás azóta felderítette, hogy alakjában a német mondák több személyt halmoztak össze, összezavarták Nagy Teodorikkal is, aki Attila halálakor még nem élt. Riedl Frigyes úgy gondolta, hogy mesebeli alakja még élhetett nálunk Thuróczi korában. A homlokába lőtt nyílról Thuróczi azt is tudta, hogy vesszejét letörte és a bentört vassal elment Rómába. [...] Detre nyila a magyar monda sajátja. Grimm: 'Die Sage von dem Pfeil keimen wir nicht.' (Die deutschen Heldensagen, 63. sz. 164. 1. [Wilhelm Grimm művének címe helyesen: *Die deutsche Heldensage. Die deutschen Heldensagen* címmel Gotthold Klee adott ki gyűjteményt sokkal később, 1920-ban. MIG]) Oláh Miklós még hallott Detréről magyar históriás éneket.” Voinovich 1953, 214–215. Az itt idézett magyar értelmezők sajnálatosan nem említik Grimm szófordítását, aki Kézai Simon művét magyarázva a magyar 'halhatatlan' szót 'szent'-nek értelmezi: „[...] et propter hoc immortalitatis nomen usurpasse narratur, Hungarorumque in idiomate halhatatlan (d. h. der heilige) Detreh dici meruit, [...]” Grimm 1829, 164. „Amulung Theoderic dicitur; proavus suus Amul vocabatur, qui Gothorum potissimus censebatur. Et iste fuit Thideric de Berne, de quo cantabant rustici olim.” Annales Quedlinburgenses, 31. (23b–25a. sor).

6 Jókai 1969, I, 22.

lönböző terjedelme is arra indítja a Jókai munkássága felől érkező olvasót, hogy előbb a magyar szerző rövid írását igyekezzék annyira lecsupaszítani, hogy azután annak sarokpontjai segítségével nyomára bukkanhasson a német monda számtalan elágazása mögött föllelhető hasonlóságokra. Ezeket a sarokpontokat a legkönnyebb az igéken keresztül megragadni. Jókai előbb összefoglalja Detre karrierjét („majd vele szemben, majd mellette harcol” – a Mester a félreérthetetlenül könnyebben kezelhető nyelvi készség miatt az „egyszer – más-szor”, azaz a német „mal – mal” szerkezetre gondolhatott...) – majd pedig ezt a kettős karriert úgy bontja ki, hogy egy horrosztikus részlettel köti össze a két életszakaszt: a Detricus nevű hadvezér a homlokába fúródott nyílvesszőtől nem hal meg – ám politikai pozíciójában nyilvánvalóan, sőt, talán jellemében is alapvető változás áll be.

Ha folytatjuk mármost az igék vizsgálatát, akkor a középkori klasszikus lovagregények szerkezetéhez illő,⁷ a műnek nagyjából a közepén elhelyezkedő gondolkodási, reflexív szünetről értesülhetünk: a főhős „alámerül”, regenerálódik, erőt gyűjt, hogy azután újabb életszakaszt kezdhessen: amint Jókai fogalmaz, „meghódolt Attilának”, és nem csupán munkatársa, de „legbensőbb tanácsadója lett a hun királynak.” A politikai szövetség családi kapcsolattal is megpecsételtek: Detricus beházasodhat Attila családjába, ami kétségbevonhatatlanul a komoly uralkodói bizalom megnyilvánulása. Ám Jókai tudósítása arra enged következtetni, hogy helyzetét valamiképpen félreértelmezhetette, és olyan családon belüli, pontosabban testvérharcot robbantott ki, mely a hun nemzethalálhoz vezetett.

Ha ebből az eseménysorból – ígéretünket nem feledve – kiemeljük az igéket, akkor kiderül, hogy valóban pozitív eseményt csak két szó mögött lelhetünk föl: „(tanácsadó) lett”, illetve Attila király unokahúgát vehette feleségül. Az összes többi cselekedet, történés vagy esemény vagy közvetlenül rossz, vagy a (leg)rossz(abb) elhárítása: harc, menekülés, békétlenség, végül a nemzet kihalása.

Ezen a ponton szükséges egy rövid kitérőt tennünk. A hun és a magyar nép, illetve – anakronisztikus terminológiával – nemzet mondai hagyományú rokonítása miatt nem tűnik megalapozatlannak, hogy Jókai rövidke beszámolója mögött a maga korának szóló üzenet is fölfedezhessünk. A történet negatív kicsengése teljesen egyértelmű: a testvérharc egy nemzet kipusztulásához vezetett. Egyszerű szillogizmussal eljuthatunk oda, hogy a magyar nemzetet ugyanez a veszély fenyegeti, ha ugyanezeket a hibákat követi el. Az aktualizáló üzenet mellett szól az ebből a szempontból talán tudatosnak is föltételezhető szóhasználat: Jókai éppenhogy a „nemzet” szót használja a hunokra, akik aligha tekinthettek magukra ekként. Ennél is fontosabb azonban a nép „megsemmisülése”. Amint az köztudott, Johann

⁷ Csak két példát említve: a főkalandot félbeszakítva az ismeretlen, 13. századi, okszitán szerző megénekelte Jaufré lovag egy „alsóbb világba” száll alá, és ott, miután számtalan próbát kiállt – a fenti világba visszatérve elnyerheti Blandin kezét. Talán ismertebb a 12–13. századi Wolfram von Eschenbach költötte Parzival pályája, aki sorozatos és súlyos kudarcok után nagybátyjánál, a remete Trevrizentnél lel mindenekelőtt lelki fölüdülést, pontosabban, megújulást. Identitásának megtalálása és lelki egyensúlyának szentségi helyreállítása után indul kalandjai második sorozatára, minek következtében Amfortas halála után Grál-királyllyá hívatik meg.

Gottfried Herder⁸ német történelemfilozófusnak a magyar nyelvről szóló, csupán másodlagos előtanulmányokra alapuló, hevenyészett mondata⁹ hatalmas visszhangot váltott ki az éppen a nemzeti ébredését élő, és előbb kulturális, majd politikai jogainak érvényesítéséért küzdő magyar szellemi életben. Az 1793-ban megjelent Herder-mű recepciója viszonylag későn, az 1810-es években kezdődött, ám a megalapozatlannak és képtelennek tartott jóslatot a magyar kultúra legnagyobbjai utasították vissza.¹⁰

Amikor a vizsgált mű első kötete 1854-ben megjelenik, a felháborodás első hulláma lecsengett ugyan, ám éppen a szabadságharcra következő elnyomás szakadatlanul elevenen tartja a nemzet pusztulása fölötti aggodást. Jókai nemcsak megéli a politikai és kulturális valóságot, nemcsak elveszítette számos barátját – köztük Petőfit –, hanem tájékozott ember lévén Herdernek az aggodalmat kiváltó mondatát, valamint az arra adott válaszokat is ismerhette. Jóllehet, a Detre-monda földolgozása csak az 1860-ban megjelenő második kiadásba kerül bele,¹¹ mégis tanácsos a Herder-jóslat kiváltotta, nemzeti érzelmű intellektuális feszültség fényében olvasni a félig-meddig külső hatásra – azaz Detre révén – szított testvérharc miatt bekövetkező pusztulást.

3. Jókai forrásai

A Dietrich-mondakör áttekintése szinte a lehetetlennel határos, hiszen a főhős számtalan, egyrészt az eseménytörténet, másrészt merő kalandok sorozata körül szerveződő elbeszélés-csoportba sorolható műben bukkan föl. Hogy mégis valamiféle képet nyerhessünk, illetve amiatt, hogy Jókai olvasmányélményeiről nincsen kimerítő tudásunk, egy-két múról – a kor művelődési viszonyait ismerve – mégis föltételezhetjük, hogy valamilyen – talán átdolgozott, egyszerűsített? – formában valóban ismerhette, és inspirációul szolgálhatott számára. Ilyenek lehetnek a leghíresebb, Dietrich tetteit bemutató művek: a *Dietrichs Flucht* és a *Rabenschlacht*.

A *Dietrichs Flucht* című, a tizenharmadik században keletkezett hőskölteménynek már az egyik helyszíne és egyik szereplője is elgondolkodtató: Gran, azaz Esztergom, illetve

8 Johann Gottfried Herder (1744–1803) német költő, teológus és történelemfilozófus, aki Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller, Christoph Martin Wieland barátjaként jelentős szerepet töltött be a német felvilágosodás történetében.

9 Herder az *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784–1791) című művében a következőt írta: „Das einzige Volk, das aus diesem Stamm sich unter die Eroberer gedrängt hat, sind die Ungern oder Madjaren. [...] Da sind sie jetzt unter Slawen, Deutschen, Wlachen und andern Völkern der geringere Teil der Landeseinwohner, und nach Jahrhunderten wird man vielleicht ihre Sprache kaum finden.” Herder 1792, 24.

10 Erről az intellektuális válaszról a jelen tanulmány szerzője hosszabban értekezett: Majorossy 2024, sajtó alatt.

11 Jókai 1860.

Etzel, azaz Attila. A középkori német irodalmat ismerők számára föltűnhet, hogy mindkét elem fölbukkan a Nibelung-énekben is, ráadásul Siegfried mint Dietrich egyik őse is összeköti a két narratív alapanyagot. A szakadatlan, ellenségeskedésekkel, illetve valóságos és látszatszövetségekkel fűszerezett testvér- és rokoni harcokról beszámoló mű végén a hadi sikerei ellenére számos bizalmasát elvesztő Dietrichnek vissza kell térnie Etzel udvarába.

A *Rabenschlacht* című, az előző költemény folytatásaként értelmezhető mű utólagosan született címe nem hollókra, hanem Ravenna városára utal. Itt küzd meg egymással Dietrich és Ermenrich, és – hasonlóan az előző műhöz – a győzelem csak szörnyű veszteség árán érhető el: Attila mindhárom fia elesik a csatában, és annak ellenére, hogy Dietrich ezért magát hibáztatja, és bosszút kér Attilától, ő megkegyelmez neki.

A német forrásokhoz képest azonban nyilvánvalóan közelebb állhattak a föltételezhetően Jókai által használt források, illetve kiadások, azaz Kézai Simon,¹² Thuróczy János¹³ és Oláh Miklós¹⁴ történeti munkái. Kézainál csakugyan megtaláljuk Ditriciust, akit nyilvánsszó talál, ám nem hal meg: „Occubuit quoque Macrinus ex Romano exercitu ipso die, et quam plures Principes Germanorum, Ditrico per iaculum in fronte lethaliter vulnerato, et quasi toto exercitu occidentis interempto, et fugato.”¹⁵ Továbbá, amint arról Jókai is beszámol, Attila halála után a fiai között viszályt szít:

Tunc Ditrici astutia, qui favebat Aladario praelium inter ambos suscitatur. In primo argo praelio Aladarius superatur, in secundo autem, quod Sicambriae per quindecim dies continue committitur, exercitus Chabae sic devincitur, et prostratur, quod perpauca filia Ethelae, et Huni remanerent.¹⁶

Thuróczy soraiban ugyancsak könnyen fölismerhető mindaz, amiről Jókai ír. Előbb a nyilvánsszó okozta sebesülésről és csodás megmenekülésről olvashatunk:

A hunok úzóbe vették és hevesen pusztították őket, hogy bosszút álljanak a Tárnokvölgyében megölt bajtársaikért. Ebben az ütközetben a hunok kardjától elesett Matrinus [sic! MIG], de Detre, akit a homlokán sebzett meg a nyíl, kimenekült az óriási vérözönből. Ennek a nyílnak a csonkját – mint mesélik – a homlokában vitte el Róma városába, a császári udvarba, a hunokkal vívott csata bizonyosságaképpen, ezért hívta magát halhatatlannak, és ezért érdemelte ki, hogy a magyarok nyelvén haláltalan Detrének nevezzék mind a mai napig.¹⁷

majd pedig a folytonos viszályokról, melyeket Detre idézett elő:

12 Simon de Kéza 1833.

13 Thuróczy 1488.

14 Oláh 1763.

15 Simon de Kéza 1833, 20.

16 Simon de Kéza 1833, 32.

17 Thuróczy 1986, 33.

Attila fiai közül pedig ketten voltak különbek a többinél, alkalmasak rá mind lelki alkaknál, mind érett koruknál fogva, hogy atyjuk örökébe lépjenek. Az egyik, Csaba, Honoriosz görög császár leányától született, a másikat, Aladárt, a Germánia híres vezéri nemzetségéből származó Krimhild fejedelemszöly szülte Attilának. A hunok meg az idegen nemzetségek – ki-ki tetszése szerint – őket követte, mindegyikük a maga pártját akarta hatalomra emelni. Detre, valamint Germánia egyéb fejedelmei azonban nem volt igaz szívvel a hunok iránt. Kevés számú hunnal Aladárhoz, félig-meddig honfitársukhoz csatlakoztak, és minden igyekezetükkel azon fáradoztak, hogy a hunok egyetértését megbontsák, és őket belső viszálykodásba sodorják. Nem is csalódtak számításukban. Mert a király két fia viszályok közt uralkodott, és Detre ösztönzésére óriási háború támadt közöttük.¹⁸

Nem sokkal később ugyanezekről Oláh Miklós *Hungaria et Atila* című művében a következőket találjuk – előbb a nevezetes nyílvesszőről:

A hunok minden egyes menekülőt üldözni tudtak, és egymás után valamennyit megölték. Maternus elesett e csatában, Detrik, akit homlokán egy nyílvessző súlyosan megsebesített, alig menekülhetett, és sebéből nehezen gyógyult fel. Ettől a sebesüléstől kapta a hunok körében „haláltalan” melléknevét, és a magyarok énekeikben, amelyek görög szokás szerint történelmükről szólnak, mind a mai napig haláltalan Detriknek nevezik őt.¹⁹

majd pedig a testvérekről szóló viszályról:

Mortuo Rege Atila, duo legitimi, et animo, et virtute nothis filii praestantiores [...] [Csaba és Aladár; MIG] de imperio certabant. Detricus a Verona, qui neptem Atilae ex sorore, uxorem duxisse dicitur [...], Princeps militiae Atilae, cum reliquis Germanorum et aliarum exterarum nationum principibus, qui Atilam sequebantur, Aladarico adhaeserat: utpote ex genere nationis suae Alemannicae orto. Chaba maiorem Hunnorum partem sibi faventem habebat. Hi duo regii iuvenes dominandi libidine perciti, quisque imperium Hunnicum pro se occupare studebat. Comparato igitur utrinque magno exercitu, in campum Sicambrium castra posuere. [...] Duravit haec pugna ad quintum decimum diem: ne finis eius ante fuit, quam maior pars externorum militum ab Hunnis trucidata fuerit. Aladarius in praelio cecidit. Victor primum Chaba: postremo Detrici Veronensis arte victus, [...] ²⁰

A különféle krónikaírók műveinek rövid szemrevételezése után a következőket előzetesen kijelenthetjük: valószínűnek tűnik, hogy Jókai megemlékezése Detréről Kézai, Thuróczy és

18 Thuróczy 1986, 54.

19 Oláh 2000, 58.

20 Oláh 1763, 192–193.

Oláh művein alapszik.²¹ Ugyancsak valószínűnek tűnik – bár Jókai egy szóval sem állítja, hogy Detre magyar lenne –, hogy közte és a német hagyományban számtalan esetben fölbukkanó Dietrich között nem lelhető föl szerves motivikus kapcsolat. A magyar és a német hagyomány egyetlen elem kötheti össze, és ez Attila király alakja, mint olyan uralkodóé, aki egykoron hatalmas birodalmat kormányzott, és ezzel még ellenfelei-ellenségei előtt is tiszteletet vívott ki.

4. Burkolt üzenet?

Föltűnő ugyanakkor, hogy Jókai utolsó tagmondatának („összeveszíté Attila fiait, aminek a siralmas következése lett a királyfiaknak egymás elleni harca, a hun nemzet megsemmisülése.”) bármiféle kiindulópontját a három idézett történetírói munkában nem találjuk. Ez két dologra utalhat: vagy Jókai maga jutott erre, a mellékmondatában kifejeződő következtetésre, vagy – a korábbi, a nemzethalál akkoriban aktuális kérdéséről sejtésnek megfelelően – egyfajta burkolt üzenettel fordulhatott a befogadókhhoz. Amikor a Detre-monda szövege a vizsgált Jókai-mű első kiadása (1854) szövegének bővülésekor második kiadásába bekerül és napvilágot lát (1860), nem sokkal jobb a helyzet. A forradalmat és szabadságharcot megbosszuló, véres megtorlás már enyhült ugyan, ám a kiegyezés és főleg az azt követő páratlan fölvirágzás még várat magára. A mozgásba lendülő európai hatalmi viszonyok, majd pedig ezek közvetlen következményeképpen a solferinói vereség,²² a már kirobbanása előtt meghiúsuló Kossuth-fölkelés²³ és az Októ-

21 „Az anyagot Jókai Kézainál épp úgy fellelhetette, mint Thuróczinál. Sokkal kézenfekvőbb azonban, hogy a rövid, mindössze 12 soros kis részecske, Arany János Keveháza c. 'kisdud eposza' (Gyulai Pál szavai ezek) nyomán készült. Erre utalnak a nagyarányú egyezések. A Keveháza a Császár Ferenc szerkesztette Szikszói Enyhlapokban már 1853 elején megjelent, tehát Jókai ismerhette. Így válhatott az említett résznek, majd a Detre-mondac. fejezetnek forrásává Arany János hun tárgyú költeménye.” Jókai 1969, magyarázó jegyzetek (Téglás Tivadar – Végh Ferenc), 348.

22 Az 1859 júniusában vívott csatában III. Napóleon francia császár és Ferenc József osztrák császár és (nem *de iure*, de *de facto*) magyar király csapott össze néhány észak-itáliai tartomány (elsősorban Lombardia) hovatartozása, illetve a Szárd-Piemonti Királyság terjeszkedése miatt. Az osztrák vereség és a békeszerződés következtében néhány akadály elhárult, hogy a majdani egységes Olaszország kialakítása folytatódhassék.

23 Cavour piemonti miniszterelnök és III. Napóleon francia császár tervei a Habsburg-birodalom számottevő meggyengítésére irányultak, és ehhez kívántak fölhasználni egy, Kossuth-vezette fölkelést. „Kossuth két feltételt szabott [III. Napóleon] hadba hívó szavának: 1. Magyarország függetlenségének hadicéllá nyilvánítása valamilyen közhírré teendő proklamáció, politikai nyilatkozat keretében; 2. kibontott francia vagy olasz zászlóval kellő méretű expedíciós haderő megjelenése a magyar határon. Ezek nélkül nincs újabb magyar szabadságharc, vagy ha ki is provokálják, neki nem lesz, nem lehet hozzá semmi köze. Egy későbbi levelében így vallott e feltételek politikai és morális hátteréről: 'ellenzem, és ellenezni fogom mindig azt, hogy akár Garibaldi, akár Cavour, akár Viktor Emánuel, akár Napóleon, akár a nagy mogul, akárki a világon hazámat pusztá diversióképpen vérbe, lángba borítsa; hazámat célnak akarom, nem majomkormóknak, melyekkel más magának a parázsból a gesztenyét kikaparja.'” Ám a solferinói csata

beri Diploma²⁴ némiképpen enyhítettek ugyan a belpolitikai helyzeten, ám Jókai nemzetudat-erősítő, egyúttal pedig a széthúzástól óvó sorai változatlanul szükségesek lehettek. A Deák Ferenc udvariasan elutasító mondatára²⁵ hivatkozó passzív ellenállás lassú kifulladás, az egykor politikailag aktív liberális nemesség anyagi tartalékainak kimerülése, az ország mind látványosabb leszakadása a cseh és az osztrák tartományoktól, a részvétel kép telensége a változó európai politikai helyzet alakításában egyenesen vezetnek – majd – a kiegyezésre hajló, ugyancsak Deák mérsékelt álláspontjára építő irányzat fölülkerekedéséhez.

5. Összefoglalás

Függetlenül a Detre alakját földéző, egyéb, itt nem tárgyalt, vagy csak futólag érintett földolgozások jelentőségétől, annyit bizonyosan kijelenthetünk, hogy Jókai inkább éppen ezekre a számára ismert művekre tekintettel, mintsem a történeti emlékezetben valósággal jelenlévő Detre-hagyományra építve szerkeszthette rövid összefoglalóját. Amint fentebb említettük, mindezen kívül Detre alakjának vajmi kevés köze van a magyar kultúrához: a tulajdonításra mindössze a „hagyományaink” szó birtokos személyjele utal. Jóllehet, az egyes írások egyenkénti kritikai fogadtatásban nem részesültek, annyit ma is föltételezhetünk, hogy az Attila király környezetéhez hagyományozott kapcsolódás elegendőnek tűnhetett Detrének a magyar kultúrával történő rokonítására. Mégis, amint utaltunk rá, talán a szöveg legmaradandóbb része az, aminek a forrása – egyelőre legalábbis – nem lelhető föl: hogy a királyfiak – a politikai vezetők – egymás közti konfliktusa (azaz: végeláthatatlan vitái) a nemzet (azaz: a nemzet) megsemmisüléséhez (és akár a Herder jóslatának beteljesüléséhez) vezet(het).

---

után III. Napóleon „– valószínűleg az egyesülő Itália túl gyors növekedésétől megrettenve – fegyverszüneti tárgyalásokat kezdett Ferenc Józseffel a közeli Villafrancában. Mind Cavournak, mind a magyar emigrációnak keserű csalódást okozott a hadjárat leállítása, melynek eredményeképpen csak Lombardiát kapta meg az egyesülő északolasz királyság, a másik tartomány, Velence megmaradt az osztrákok kezén. Kossuthot egyedül az vigasztalhatta, hogy feltételeinek hála, a magyar felkelés elmaradt, így nem nehezedett vállára az elkerülhetetlen vereség és megtorlás erkölcsi felelőssége...” Csorba 2003, 311–312.

24 Ferenc József 1860 októberében olyan okiratot bocsátott ki, melyben vállalta, hogy hatalmát az elkövetkezőkben az alkotmányos intézményeken keresztül fogja gyakorolni. Ez a gyakorlatban az egyes tartományok országgyűléseinek összehív(hat)ását jelentette azzal a megszorítással, hogy valamennyi képviselői szerv fölé helyezte a Reichsratot, melynek tagjait az egyes országgyűlések választják, illetve delegálják. Az Októberi Diploma egyértelmű elmozdulás volt a tartományi önállóság felé, még úgy is, hogy a magyar országgyűlés például több joggal bírt, mint az egyes osztrák tartományok élén álló Landratok.

25 Deák 1850 áprilisában ezekkel a szavakkal utasítja vissza Anton von Schmerling igazságügyminiszter meghívását egy jogtudományi konferenciára: „So sehr aber diese ehrenvolle Aufforderung für mich schmeichelhaft sein dürfte, bin ich dennoch gezwungen, den Antrag achtungsvoll, aber bestimmt abzulehnen. Nach den traurigen Ereignissen jüngstvergangener Zeiten, unter Verhältnissen, wie sie jetzt noch bestehen, ist es mir unmöglich, bei den öffentlichen Angelegenheiten thätig mitwirken zu wollen.” Deák 1882–1886, II, 382.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Annales Quedlinburgenses.** Annales Quedlinburgenses. In *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum t. III. (ed. Georgius Heinricus Pertz.) Hahn, Hannover, 1839. 18–90.
- Csorba 2003.** Csorba László: Az önkényuralom kora (1849–1867). In Gergely András (szerk.) In: *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest, 2003, 279–326.
- Deák 1882–1886.** Deák Ferencz beszédei (szerk. Kónyi Manó). Franklin, Budapest, 1882–1886.
- Grimm 1829.** Wilhelm Grimm: *Die deutsche Heldensage*. Dieterichsche Buchhandlung, Göttingen, 1829.
- Herder 1792.** Johann Gottfried Herder: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, IV., 16. Hartknoch, Riga–Leipzig, 1792.
- Jókai 1860.** Jókai Mór: *A magyar nemzet történelme regényes rajzokban* (2., javított és bővített kiadás.) Heckenast, Pest, 1860.
- Jókai 1969.** Jókai Mór: *A magyar nemzet történelme regényes rajzokban*, I–II. Akadémiai, Budapest, 1969.
- Magyar 2001.** Magyar Zoltán: *Halhatatlan és visszatérő hősök (Egy nemzetközi mondatípus Kárpát-medencei redakciói)*. Akadémiai, Budapest, 2001.
- Majorossy 2024.** Imre Gábor Majorossy: „[...] wird man vielleicht ihre Sprache kaum finden.“ Die selbst-nicht-erfüllende Prophezeiung: die jahrhundertelange intellektuelle Angst vor einer kulturellen Kolonisation. In: *Herder Jahrbuch*. Internationale Herder-Gesellschaft, Heidelberg, sajtó alatt.
- Oláh 2000.** Oláh Miklós: *Hungária; Athila*. Osiris, Budapest, 2000.
- Simon de Kéza 1833.** Simon de Kéza: *De originibus et gestis Hungarorum*. Landerer, Buda, 1833.
- Thuróczy 1488.** Johannes de Thwroc: *Chronica Hungarorum*. K. n., civitate Brunensi, 1488.
- Thuróczy 1986.** Thuróczy János: *A magyarok krónikája* (ford. Horváth János). Helikon, Budapest, 1986.
- Voinovich 1953.** Arany János: *Keveháza, Buda halála, A hun trilógia töredékei* (sajtó alá rend. Voinovich Géza). Akadémiai, Budapest, 1953.

ABSTRACT

‘This is the Saxon Detre’

The Emergence of the Dietrich Legend in Jókai’s Work

The following study deals with a single, short piece written by Mór Jókai. In the second edition (1860) of his work, *The History of the Hungarian Nation in Novelistic Sketches*, a character appears who did not feature in the first edition: Detre, whom Jókai primarily associates with King Attila. He presents his incredible courage and bravery but does not hide how he stirred up the strife that led to the destruction of the Huns. In analysing the historical outline, Jókai’s sources are listed on the one hand, and on the other hand, the context of its creation is also revealed, thus revealing the message that Jókai, independently of his sources, hid in his text.

KEYWORDS : Mór Jókai, Detre the Brave, King Attila, King Theoderik the Great, Herder’s prophecy